

Länsstyrelserna

Dalarna, Norrbotten, Skåne, Stockholm, Västernorrland, Västra Götaland och Östergötland.

Nationella riktlinjer för överförmyndare
– kontroll av en persons lämplighet som ställföreträdare

Beslutsdatum 2019-04-25
Diarienummer 18647-2018
ISBN 978-91-7281-908-5

Inledning

För den som behöver god man eller förvaltare är det avgörande att den som utses är lämplig för uppdraget. Den som utses ska vara rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig. Av betydelse för vem som ska utses till god man eller förvaltare är huvudmannens behov av hjälp, men också hans eller hennes grundläggande rättigheter och krav på att få leva ett så värdigt och gott liv som möjligt.

Av Riksrevisionens rapport Tillsyn av ställföreträdare och överförmyndare, RiR 2017:33, framgår att överförmyndare kontrollerar en persons lämplighet på skilda sätt runt om i landet. Det kan exempelvis handla om att överförmyndarna har olika syn på vilken betydelse det har att en ställföreträdare redan har många andra pågående uppdrag eller mer generellt på vad som ingår när lämplighetsbedömningar av ställföreträdare genomförs. Regeringen har därför uppdragit åt länsstyrelserna att gemensamt ta fram riktlinjer för hur överförmyndare bör kontrollera en persons lämplighet som ställföreträdare.

Syfte

Syftet med dessa vägledande riktlinjer är att uppnå en mer enhetlig tillämpning i överförmyndarnas kontroll av en ställföreträdares lämplighet.

Riktlinjerna bör tillämpas som utgångspunkt vid överförmyndarens kontroll av en persons lämplighet som ställföreträdare. Riktlinjerna är inte bindande och heller inte uttömmande.

Definitioner

I riktlinjerna används följande begrepp utifrån nedanstående definitioner.

Överförmyndare

- Överförmyndarnämnd
- Överförmyndare

Ställföreträdare

- En god man med förordnande enligt 11 kap. 1–4 §§ FB.
- En förvaltare med förordnande enligt 11 kap. 7 § FB.
- En förordnad förmyndare, det vill säga en särskilt förordnad förmyndare eller en medförmyndare.
- En god man med förordnande enligt 2 § lag (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

Huvudman

- Vuxen person som har god man enligt 11 kap. 1–4 §§ FB eller förvaltare enligt 11 kap. 7 § FB.
- Barn som har en förordnad förmyndare.
- Barn som har god man enligt 2 § lag (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

Förkortningar

- FB – föräldrabalken
- JO – Riksdagens ombudsmän (Justitieombudsmannen)

Innehållsförteckning

1. Kontroll av ställföreträdarens lämplighet	7
1.1. Lämplighetsprövningen	7
1.2. Bedömning i varje enskilt fall	8
1.3. Förnyade kontroller av ställföreträdare	8
1.3.1. Entledigande.....	8
2. Ställföreträdarens kvalifikationer	9
2.1. Kraven enligt 11 kap. 12 § FB.....	9
2.2. Formella förutsättningar	9
2.3. Rättrådig	9
2.4. Erfaren	10
2.5. I övrigt lämplig	11
2.5.1. Antal uppdrag.....	12
2.5.2. Jävsförhållanden.....	12
2.6. God man för ensamkommande barn.....	13

1. Kontroll av ställföreträdarens lämplighet

1.1. Lämplighetsprövningen

Enligt 11 kap. 12 § FB ska god man eller förvaltare vara rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig. Innan någon förordnas till god man eller förvaltare ska hans eller hennes lämplighet kontrolleras i den utsträckning som behövs.

Överförmyndaren måste göra en aktiv efterforskning av ställföreträdarens lämplighet, det vill säga inhämta underlag samt vid behov ställa frågor till ställföreträdare och huvudman. På så sätt säkerställs att den som utses är kompetent att klara av uppdraget. Risken för att huvudmannen utnyttjas av ställföreträdaren minskas om överförmyndaren gör den utredning som behövs.¹

Överförmyndaren ska göra en lämplighetsprövning:

- När överförmyndaren inhämtar utredning till rätten enligt 10 kap. 14 § och 11 kap. 17 a § FB.
- I ärenden gällande byte av ställföreträdare enligt 11 kap. 4 och 7 §§ FB.
- Innan beslut om förordnande om tillfälligt godmanskap enligt 11 kap. 1–3 §§ FB.
- Innan beslut om förordnande av god man för ensamkommande barn.

Samma utredningskrav gäller oavsett den tilltänkta ställföreträdarens relation till huvudmannen. Att huvudmannen själv har föreslagit någon till ställföreträdare innebär inte att överförmyndarens kontroll bör vara mindre noggrann. Utgångspunkten måste alltid vara att överförmyndaren kontrollerar att den som utses har förmåga att se till huvudmannens bästa.²

Ur JO:s beslut den 14 december 2009 med dnr 2195–2008:

”Till god man ska enligt 11 kap. 12 § FB utses en rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig man eller kvinna. För att kunna avgöra om en person uppfyller dessa krav måste överförmyndaren vidta vissa utredningsåtgärder. Hur omfattande dessa ska vara får avgöras från fall till fall. Hänsyn måste naturligtvis tas till uppdragets omfattning. Om det rör sig om en person som inte tidigare haft uppdrag som ställföreträdare krävs en mer omfattande utredning än om den tilltänkta ställföreträdaren sedan tidigare är känd för att sköta sina uppdrag väl. Om den blivande ställföreträdaren inte är känd bör överförmyndaren t.ex. alltid kontrollera om han eller hon förekommer i belastningsregistret eller Kronofogdens register. Även beträffande ställföreträdare som tidigare haft välfungerande uppdrag bör överförmyndaren enligt min mening återkommande genomföra en sådan registerkontroll. Hur ofta en sådan kontroll bör ske får bedömas från fall till fall.”

¹ Prop. 2013/14:225, s. 34

² Ibid s. 35 f.

1.2. Bedömning i varje enskilt fall

Uppdraget som ställföreträdare kan variera i mycket stor utsträckning. De egenskaper och kunskaper som ställföreträdaren behöver för att kunna utföra uppdraget behöver stämma överens med huvudmannens behov. Överförmyndarens prövning av ställföreträdarens lämplighet bör därför ske med utgångspunkt i det enskilda uppdraget.

1.3. Förnyade kontroller av ställföreträdare

Löpande lämplighetskontroller i fråga om den som är förmyndare, god man eller förvaltare kan göras vid behov. Uppgifter från belastningsregistret gällande ärenden om lämplighetsprövning ska lämnas ut till överförmyndaren om det är fråga om brott som lett till någon annan påföljd än penningböter, se 11 § p. 14 b förordningen (1999:1134) om belastningsregister. Även kontroll hos Kronofogden och socialnämnden kan göras löpande, se 16 kap. 10 § FB.

Om överförmyndaren nyligen förordnat ställföreträdare i ett annat ärende och även prövat dennes lämplighet kan lämplighetsprövningen i det nya ärendet förenklas.³

Länsstyrelsens rekommendation

- Överförmyndaren bör regelbundet, förslagsvis en gång per år, kontrollera ställföreträdarens lämplighet genom att inhämta utdrag ur belastningsregistret.
- Överförmyndaren bör även pröva ställföreträdarens lämplighet vid indikationer att något inte står rätt till.

1.3.1. Entledigande

En god man eller förvaltare som gör sig skyldig till missbruk eller försummelse vid utövandet av sitt uppdrag eller som kommer på ekonomiskt obestånd och på grund av detta är olämplig för uppdraget eller som av någon annan orsak inte längre är lämplig att inneha uppdraget, ska entledigas i enlighet med 11 kap. 20 § FB.

Det kan bli aktuellt med ett entledigande trots att det inte föreligger någon kvalificerad olämplighet till grund, exempelvis om ställföreträdarens redovisning av förvaltningen är bristfällig eller om ställföreträdaren haft flera uppdrag men blivit entledigad från dessa på grund av inkomna klagomål t.ex. från både huvudmän och personal för huvudmän.⁴

³ Prop. 2013/14:225 s. 44

⁴ Hovrätten för Övre Norrland, mål nr ÖÄ 967-12, den 11 oktober 2013, och Svea Hovrätt mål nr ÖÄ 9695-12 den 8 mars 2013.

2. Ställföreträdares kvalifikationer

2.1. Kraven enligt 11 kap. 12 § FB

En ställföreträdare ska vara:

- Rättrådig
- Erfaren
- I övrigt lämplig
- Myndig
- Fri från förvaltare

Kraven gäller vid beslutet att förordna ställföreträdare och gäller även fortlöpande så länge uppdraget pågår.

2.2. Formella förutsättningar

För att kunna bli ställföreträdare måste denne vara myndig och inte själv ha förvaltare.

Länsstyrelsens rekommendation

- Överförmyndaren bör kontrollera ställföreträdares identitet genom att inhämta personbevis eller motsvarande.
- Överförmyndaren bör inte förordna en person som har god man till ställföreträdare.
- Överförmyndaren bör kontrollera sina egna register för att säkerställa att tilltänkt ställföreträdare inte själv har förvaltare eller god man.
- Överförmyndaren bör inhämta förvaltarfrihetsbevis om den tilltänkte ställföreträdares är folkbokförd i en annan kommun.

2.3. Rättrådig

För att kontrollera rättrådigheten hos en tilltänkt ställföreträdare ska överförmyndaren begära ett utdrag ur belastningsregistret, se 11 § förordningen om belastningsregister. Överförmyndaren får begära utdrag ur belastningsregistret gällande den person som överförmyndaren avser att förordna eller avser att föreslå för rätten att förordna till ställföreträdare. Överförmyndaren har samma möjlighet avseende ställföreträdare som redan har uppdrag (se avsnitt 1.3. om löpande kontroller).

Överförmyndaren ska bedöma om en ställföreträdare är rättrådig i varje enskilt fall. Brottslighet bör dock i regel diskvalificera en person från att förordnas som ställföreträdare. Undantag skulle kunna göras om det rör sig om mindre allvarlig brottslighet som inte inverkar på lämpligheten. I praxis har dock även mindre allvarlig brottslighet, som rör förmögenhetsbrott med fängelse i straffskalan, bedömts göra en person olämplig.

Ur Hovrätten för Skåne och Blekinges mål den 12 mars 2018, nr ÖÄ 3177–2017:

”En god man hade under tiden för sitt förordnande gjort sig skyldig till snatteri i en affär och godkände ett strafföreläggande rörande brottet. Då det var fråga om ett förmögenhetsbrott med fängelse i straffskalan - även om det inte hade skett inom ramen för hennes uppdrag och det hade varit fråga om ett enstaka tillfälle med endast böter som följd - ansågs intresset av att allmänhetens förtroende för gode män upprätthålls medföra att den gode mannen inte längre var lämplig för uppdraget, varför hon entledigades.”

Länsstyrelsens rekommendation

- Överförmyndaren ska alltid inhämta utdrag ur belastningsregistret och kontrollera att ställföreträdaren inte dömts för något brott som kan inverka på uppdraget.
- Överförmyndaren ska alltid göra kontrollen vid ett förordnande och bör även göras löpande, som en del av överförmyndarens tillsyn av att ställföreträdaren sköter sitt uppdrag.

2.4. Erfaren

En ställföreträdare ska vara erfaren, det innebär att han eller hon ska vara lämplig för det aktuella uppdraget. Om uppdraget t.ex. innefattar förvaltning av fastigheter, bör kunskaper på detta område finnas. Uppdragets karaktär får således avgöra vilka mer speciella kunskaper som behövs.⁵

Vid lämplighetsprövning ska överförmyndaren se till att den som förordnas har förutsättningar att klara av uppdraget. I detta ligger också ett ansvar för att erbjuda utbildning till de som har behov av det och se till att nödvändig information når ställföreträdarna (se 19 kap. 18 § FB).⁶ Kunskapsnivån hos en ställföreträdare kan ha betydelse vid lämplighetsprövningen. Denna bestämmelse är även tillämplig i förhållande till gode män som förordnats för ensamkommande barn, se 12 § lag om god man för ensamkommande barn.

⁵ Prop. 2013/14:225 s. 44 och NJA 1991 s. 545

⁶ Prop. 2013/14:225 s. 21

Länsstyrelsens rekommendation

- Överförmyndaren bör informera en ställföreträdare om uppdragets karaktär och om det kan komma att krävas specialkunskaper. Vid behov kan överförmyndaren kalla en ställföreträdare till intervju eller personligt möte, för att överförmyndaren ska kunna bedöma ställföreträdarens erfarenhet och kunskaper i relation till det som krävs för uppdraget.

2.5. I övrigt lämplig

Överförmyndaren ska bedöma om en person är i övrigt lämplig för uppdraget. För att bedöma om en tilltänkt ställföreträdare i övrigt är lämplig för sitt uppdrag kan överförmyndaren inhämta referenser⁷ samt genomföra intervjuer. Överförmyndaren bör även väga in om det finns några intressekonflikter.⁸ Ställföreträdaren ska inte heller vara på ekonomiskt obestånd eller vara aktuell hos Kronofogden.⁹ Även det faktum att ställföreträdaren innehar försörjningsstöd har bedömts vara olämpligt.¹⁰ Överförmyndaren måste i sin bedömning se till det enskilda ärendet och utreda vad huvudmannen har för behov av hjälp.

Vid pågående uppdrag kan lämpligheten ifrågasättas t.ex. när det föreligger samarbetssvårigheter eller djupgående meningsskiljaktigheter. Det kan också vara fråga om att ställföreträdaren hamnat i en jävssituation gentemot huvudmannen, som inte kan avhjälpas med en tillfällig god man enligt 11 kap. 2 § FB.¹¹ Se mer om jäv under avsnitt 2.5.2. I dessa fall kan det bli fråga om entledigande av ställföreträdaren. Överförmyndaren ska dock göra en bedömning i det enskilda fallet.

Tänk på!

- Överförmyndaren kan även inhämta annan utredning för att utreda ställföreträdarens lämplighet. Socialnämnder och andra myndigheter är skyldiga att på begäran lämna överförmyndaren de uppgifter som behövs för överförmyndarens tillsynsverksamhet, se 16 kap. 10 § FB.

⁷ Prop. 2013/14:225 s. 44

⁸ Ibid s. 35

⁹ Prop. 2013/14:225 s. 34, jfr även 11 kap. 20 § FB

¹⁰ Hovrätten för Övre Norrland, mål nr ÖÅ 603-14, den 27 februari 2014.

¹¹ Hovrätten för Nedre Norrland, mål nr ÖÅ 703-17, den 27 april 2018 och 5 juni 2018.

Länsstyrelsens rekommendation

- Överförmyndaren bör kontrollera om ställföreträdaren förekommer hos socialnämnden, och bedöma om det finns någon uppgift som gör att lämpligheten kan ifrågasättas.

Antal uppdrag

Det finns ingen fastställd gräns för hur många uppdrag en ställföreträdare får ha. En ställföreträdarens förmåga att klara av flera uppdrag är beroende av dennes skicklighet och erfarenhet samt uppdragens komplexitet.¹²

Det finns en risk för att en ställföreträdare som tar på sig alltför många uppdrag inte klarar av att tillgodose samtliga huvudmäns intressen. Vid den lämplighetsprövning som överförmyndaren ska göra ingår att bedöma om den som förordnas har förutsättningar att klara av uppdraget. Det är viktigt att den som utses har tillräckligt med tid för att tillgodose huvudmannens behov.¹³

Länsstyrelsens rekommendation

- Överförmyndaren bör kontrollera antalet uppdrag exempelvis genom överförmyndarens register samt genom att begära upplysning från den tilltänkta ställföreträdaren.
- Överförmyndaren kan i åtagandebblanketten ha en kolumn där ställföreträdare kan ange om denne har uppdrag i annan kommun och i så fall hur många uppdrag samt i vilken kommun, för att överförmyndaren därefter ska kunna bedöma lämpligheten utifrån det totala antalet uppdrag.

2.5.1. Jävsförhållanden

I bedömningen av om ställföreträdaren är i övrigt lämplig bör olika former av intressekonflikter vägas in.¹⁴ Överförmyndaren ska göra en bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. En ställföreträdare får inte företräda huvudmannen vid en rättshandling eller rättegång mellan huvudmannen och ställföreträdaren, ställföreträdarens make eller sambo eller annan som ställföreträdare företräder, se 12 kap. 8 § FB.

¹² Prop. 2013/14:225 s. 35

¹³ Ibid s. 44

¹⁴ Prop. 2013/14:225, s. 35 och 44

Det finns situationer där det inte finns några legala hinder för att ställföreträdaren ska kunna företräda sin huvudman, men där det ändå kan anses som olämpligt. Exempelvis:

- Om en huvudman har en ställföreträdare som också är personlig assistent.¹⁵
- Om huvudmannens ställföreträdare samtidigt är vårdpersonal vid den enhet där huvudmannen är vårdtagare.¹⁶
- Om en ställföreträdare arbetar inom socialtjänsten och samtidigt har hand om huvudmannens ärende.¹⁷
- Om en ställföreträdare samtidigt har uppdrag som ledamot i ett utskott inom den kommunala socialförvaltningen i den kommun där huvudmannen bor.¹⁸

Länsstyrelsens rekommendation

- Överförmyndaren bör beakta risk för intressekonflikt dels vid den löpande kontrollen av redan förordnade ställföreträdare, dels vid nya uppdrag.
- Om det inom huvudmannens släkt finns motsättningar som påverka förmågan hos en släkting att utföra uppdraget som ställföreträdare på bästa sätt, kan det vara lämpligt att överförmyndaren överväger om en utomstående ställföreträdare bör förordnas (jfr Hovrätten för Nedre Norrland, mål nr ÖÄ 621-17, den 28 februari 2018).

2.6. God man för ensamkommande barn

Gällande lämplighet hos god man för ensamkommande barn finns bestämmelser i lagen om god man för ensamkommande barn. Där anges att frågan om lämplighet ska prövas enligt reglerna i 11 kap. 12 § FB men att det utöver den vanliga lämplighetsbedömningen, vid val av god man för ensamkommande barn, ska läggas särskild vikt vid den utsatta situation som barnet befinner sig i, se 4 § lag om god man för ensamkommande barn.

Det ensamkommande barnets speciella levnadsomständigheter gör att ytterligare krav måste ställas på den som ska förordnas till god man för barnet. Den gode

¹⁵ Läs mer om detta i Hovrätten för Västra Sverige, mål nr ÖÄ 2130-13, den 7 maj 2013, och SOU 2004:112 s. 794 - 796. Socialstyrelsen, Personlig assistent och god man. Är rollerna förenliga? 2014, 2014-01-17, Holmgård – Wallgren, "God man, förvaltare och förmyndare", 2015, s. 182 f, Sveriges kommuner och landsting – framställan till justitiedepartementet, 2009-12-07, dnr 09/5558.

¹⁶ SOU 2004:112, s. 796

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Svea Hovrätt, mål nr ÖÄ 7522-16, den 7 november 2016

mannen måste ha förmåga att ta tillvara barnets intressen, exempelvis i förhållande till de myndigheter och organisationer som barnet kan komma i kontakt med. Den gode mannen ska kunna agera utan risk för intressekonflikter, vilket förutsätter att den gode mannen är oberoende av sådana myndigheter och organisationer som barnet kan komma i kontakt med. Den gode mannen ska även ha god kännedom om det svenska samhället. Denne ska även ha kunskap om barns och ungdomars behov i olika åldrar. Det är en fördel om den gode mannen kan tala barnets språk, detta är dock inget krav. En släkting till barnet, bosatt i Sverige, kan förordnas som god man förutsatt att denne vistas i landet varaktigt och i övrigt uppfyller de krav som ställs.¹⁹

¹⁹ Prop. 2004/05:136 s. 36

